

**СИСТЕМНИЙ ХАРАКТЕР ПЕРЕКЛАДУ ЯК
СИНЕРГЕТИЧНОГО ПРОЦЕСУ**

О. В. БАБЕНКО, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університету біоресурсів і природокористування України
E-mail: olena14babenko@ukr.net
orcid.org/0000-0003-0379-4769

Н. А. ШОСТАК, студентка магістратури,
Національний університету біоресурсів і природокористування України
E-mail: natashostak@mail.ru

Анотація. Статтю присвячено вивченню та аналізу поняття «синергетика», а також можливостям застосування синергетичного підходу при вивченні процесу перекладу. Розглянуто основні характеристики синергетичного підходу та описано процес перекладу з точки зору синергетики. Досліджено процес флуктуації не тільки на рівні семантичних й лексичних одиниць, а й на рівні тексту.

Наведено, що синергетична системність процесу перекладу полягає в індивідуальному розшифруванні перекладачами чужомовної інформації та в досягненні однакової мети – створення адекватного перекладу.

Ключові слова: синергетика, синергетична система, аттрактор в перекладі, точки біфуркації, зони флуктуації, лігновсинергетичний підхід

Актуальність. Виникнення синергетичного підходу в галузі досліджень різноманітних систем та закономірностей дало можливість поглянути з іншого боку на складніші системи, до яких відносимо системи перекладу. Дослідники неодноразово намагалися описати закономірності в процесі перекладу, використовуючи системний підхід. Все ж вивчення процесів перекладу в межах науки синергетики є перспективою та невичерпним джерелом для досліджень. Синергетика вивчає явища та процеси, в результаті яких в системі — в цілому — можуть з'явитися властивості, якими не володіє жодна з частин. Такі процеси можна спостерігати в різних науках, тому термін синергетика використовується як в природничих науках, так і в гуманітарних.

Інтерес до синергетики в гуманітарних науках з'явився лише в 90-х рр. XX ст., тоді як в точних науках синергетичний підхід активно використовується вже близько півстоліття. Вивчення процесів перекладу за допомогою системного підходу також набуває популярності.

Аналіз досліджень та публікацій показав, що використання синергетичного підходу в гуманітарних науках поступово набуває популярності, проте дослідники з обережністю ставляться до використання термінології, що застосовуються у синергетиці. З іншого боку системний підхід застосовується у вивченні багатьох дисциплін для організації закономірностей складних систем та функціонування їх складників за різних умов. З-поміж наукових праць, присвячених вивченню

лінгвосинергетики, слід зазначити роботи С. К. Гураль, Н. В. Дрожащих, Н. О. Бондарчук, І. В. Малиновської, Т. І. Домброван, О.В. Бабенко, монографії І. А. Герман, Г. Г. Москальчук, К.І. Білоусова, О. І. Глазунової, Р. Г. Піотровського, дисертаційні дослідження Н. П. Мишкіної, Л.В. Кушніної, І.Ю. Мойсєєвої [1, 3, 5].

Нашою метою є визначити синергетичні процеси, що відбуваються в процесі перекладу, дослідити флуктуацію не тільки на рівні семантичних й лексичних одиниць, а й на рівні тексту.

Методи дослідження зумовлені метою та завданнями роботи й ґрунтуються на комплексному підході до аналізу перекладу як синергетичного процесу. Для відбору та визначення перекладацьких трансформацій використано метод контекстуально-інтерпретаційного аналізу з прийомами лінгвостилістичного аналізу.

Результати. Синергетика, що в перекладі з грецької мови означає співдружність, колективна поведінка, виникла наприкінці 70-х років XX ст. як різновид системного підходу. Автором терміна «синергетика» є відомий американський архітектор і дизайнер Річард Бакмінстер Фуллер, але визначення, близьке до сучасного розуміння, запропонував фізик Герман Хакен в своїй монографії «Синергетика» (1977).

Синергетика – це міждисциплінарна наука, що займається вивченням процесів самоорганізації і виникнення, стійкості та розгалуження систем різної природи на основі методів математичної фізики.

Основу предмета вивчення синергетики складають складні нелінійні динамічні системи, схильні до впливу зовнішніх чинників. Мається на увазі, що в певний період свого розвитку така система може зазнати змін через нестійкість своїх елементів.

Причиною таких явищ є атрактор (точка тяжіння), потрапляючи в який, система в зоні біфуркації (зміні якісної поведінки динамічної системи за малої зміни її параметрів.) вибирає один із декількох можливих шляхів розвитку, що призводить до самоорганізації системи. Синергетичний підхід передбачає переосмислення механістичних та використання релятивістських концепцій, що відкриває значно ширші горизонти для вчених сьогодення [4, с. 195].

Використовуючи синергетичну термінологію, унікальним атрактором у перекладі є слово та його можливі варіації перекладу. В такій дисипативній системі, як переклад, точки перетину створюють множинні варіанти, вдалий вибір яких залежить від різних флуктуацій в процесі перекладу.

У межах нашого дослідження також приділено увагу функціонуванню оригінального та перекладного тексту в межах лінгвістичної синергетики.

За Н. Л. Мишкіною синергетичний підхід дослідження тексту дозволяє виявити точки розгалуження текстового простору, виявити спонтанні форми «енергожиття» тексту, визначити приховані форми симетрії-асиметрії та, як наслідок, строгіше та точніше охарактеризувати синергію саморуху тексту, становлення його енергетичних властивостей [6, с. 13].

Для того, аби доступніше пояснити, що таке синергетика й синергетична система, уявімо себе біля тихого глибокого озера. Кидаємо в нього прямовисно камінь. Падаючи в повітрі, він утворює за собою область розрідження. Долетівши до поверхні води та пірнувши вглиб, камінь захоплює за собою частину води. На поверхні утворюється западина. Проте тут у гру вступають сили поверхневого натягу. Вони прагнуть повернути поверхню води до попереднього рівня, однак, за інерцією виштовхують її вище середнього рівня і утворюється фонтанчик над поверхнею води. Але потім під дією сили земного тяжіння він впадає знову у воду

назад і на короткий проміжок часу занурюється нижче середнього рівня, хоча вже не так глибоко. Потім знову сили поверхневого натягу за інерцією підкидають стовпчик води вище за середній рівня, хоча вже не так високо. Потім цикл повторюється, поки не настане остаточне заспокоєння (релаксація). На поверхні моря це виглядає як загасаюче джерело кругових хвиль, які розсіюють енергію падіння каменя на поверхні води.

Використовуючи термін термодинаміки, ця подія називається флуктуацією, тобто місцевим і короточасним відхиленням системи від стійкого, рівноважного середнього стану. У цьому випадку можна говорити про флуктуацію значною мірою умовно, оскільки, насправді, флуктуації народжуються в самій системі, а не в результаті зовнішнього впливу на неї.

Важливо звернути увагу на те, як невелика частина системи на короткий час виводиться з термодинамічної рівноваги. У рівноважній збалансованій системі флуктуації приречені на розсмоктування.

Переклад цілком доречно розглядати з позицій синергетики. У своїй рутинній роботі перекладачі, як правило, перекладають слово за словом, поки не натраплять на таке слово або граматичну конструкцію, що змусять їх змінити порядок слів, перефразувати переклад або відмовившись від трансформацій та піти по шляху інтерпретації змісту оригіналу (тобто застосувати денотативний підхід).

У межах синергетики семантичні, лексичні та текстові одиниці називаються функторами (особливий тип між категоріальних відношень, що зберігає структуру). Н. Л. Мишкіна розглядає такі типи функторів: 1) функтори як текстові одиниці, які транспонують окрему кількість елементів однієї системи в множину елементів іншої системи [6, с.85]; 2) функтори, що іррадіюють в текстовий простір «проекції-випромінювання, які зумовлюють «годологію» (можливі шляхи розвитку)» [6, с. 87, 93]; 3) функтори, які пов'язують інші текстові одиниці відносинами симетрії або асиметрії [6, с. 94].

Згідно із запропонованою моделлю функтори першої групи використовуються у застосуванні транспозиції – тобто перекладу слова однієї частини мови іншою чи використанні однієї граматичної форми у функції іншої. Переклад функторів другого типу завжди викликає труднощі в перекладі, оскільки полісемія зумовлює поширення значення перекладу за межі безпосереднього джерела його виникнення. Синергетичний підхід дозволяє дослідити шляхи розвитку можливих значень перекладу. Функтори симетрії – асиметрії представляють окрему категорію в перекладі; це тотожності та відмінності процесу відтворення елементів однієї мови засобами іншої.

За М. С. Зарицьким процес перекладу здійснюються відповідно до вимог асиметричного дуалізму мовного знака, тобто форма мовного знака може набувати іншого значення, а значення – приймати іншу форму. Процес створення та редагування перекладу має системний характер, адже переклад є відображенням закономірностей, властивих зіставляваним мовам. Будь-яка мова має структуру – взаємозв'язок певних одиниць, мовних знаків різного рівня, який є носієм певної функції, певного значення [2, с. 8-9].

Процес перекладу може відбуватися з використанням різних знакових систем, зображень, звуків, різних засобів комунікації та зв'язку. Його результатом є конкретний перекладений текст (усний чи письмовий), який за умови накладання або перехрещення предметно-логічних зв'язків та семантичного, або, точніше, знакового, ототожнення стає адекватним тексту оригіналу.

Аналізуючи, наприклад, вихідний науково-технічний текст, можемо провести паралелі між функторами заголовків та функторами самого перекладеного тексту, які пов'язують образи в тексті відношеннями симетрії чи асиметрії. Таким чином, функтори визначають лінії розвитку в тексті, організовують текстовий простір, сприяючи реалізації сенсу цілого тексту [8, с. 148].

Ю. М. Лотман потрактовує текст на семіотичному рівні. За словами автора, текст постає перед нами не як реалізація повідомлення на якоюсь однією мовою, а як складний пристрій, що зберігає різноманітні коди, здатні трансформувати одержувані повідомлення та породжувати нові, подібно як інформаційний генератор, який володіє рисами інтелектуальної особистості.

У зв'язку з цим доцільніше виразитися не «споживач дешифрує текст», а «споживач спілкується з текстом»; вступає з ним у контакт. Процес розшифрування тексту надзвичайно ускладнюється і наближається до знайомих нам актів семіотичного спілкування людини з іншою автономною особистістю [5].

Вивчення процесу реалізації багаторівневої структури змісту тексту як синергетичної системи дозволяє виявити «сміслові зрушення» або «інференцію сенсу» (використовуючи термінологію Д. В. Псурцева) та уникнути смислових помилок в процесі перекладу.

Хоча Д. В. Псурцев не використовує синергетичних термінів, дослідник розмірковує про смислові зсуви в процесі перекладу, оскільки деякий ступінь інференції сенсу є неминучим при будь-якому міжмовному перетворенні. Проблема розмежування інференції та закономірностей перекладацьких семантичних перетворень поки що не вивчена, але, беручи до уваги той факт, що інференція володіє власною специфікою (базується на розмежуванні інференції та імплікації), то можна виділити особистісну інференцію (суб'єктивну, яка залежить від властивостей перекладача) та мовну інференцію (більш об'єктивну, що залежить від властивостей мови перекладу) [7].

Звідси випливає, що процес перекладу є складною системою міжмовних перетворень, як і будь-яка інша система, вона здатна до флуктуації, інференції, яка, проте, в результаті зберігає концептуально-сміслову цілісність.

За Л. В. Кушніною, сутність цього підходу полягає в тому, що, приступаючи до перекладу, перекладач створює в своїй свідомості «перекладацький простір», що потрактовується як система транспонування експліцитних та імпліцитних смислів у ситуації синергетичного взаємовпливу його полів, що призводить до породження унікального тексту перекладу, який гармонійно адаптується в будь-якій культурі [3, с. 81].

Розвиваючи цю думку, можна додати, що перекладач на підсвідомому рівні узагальнює ієрархію різних культурних підсистем та мов, в основі яких лежать різні коди. Тому перекладач повинен добре володіти не тільки основами семіотики та компаративними навиками, а екстралінгвістичними знаннями.

Наведемо приклад прояву біфуркації при перекладі художнього англomовного уривку із автобіографічного твору А. Манро «Voices» (Голоси), що є одним із проявів синергетичних закономірностей. Свій переклад запропонували магістри 1 року навчання спеціальності «Філологія». В таблиці зіставимо варіанти їх перекладу:

Таблиця 1

Варіанти перекладу фрагменту з твору А.Манро «Voices»

Оригінал			
<i>I think people found her pushy and overly grammatical. She said things like “readily” and “indeed so.” She sounded as if she had grown up in some strange family who always talked that way. And she hadn’t. They didn’t.</i>			
Переклад 1	Переклад 2	Переклад 3	Переклад 4
Гадаю, люди вважали її безцеремонною, а її мову занадто вже правильною. Від неї можна було почути такі слова, як «залюбки» та «звісно ж». Здавалося, що в сім’ї, де вона зростала, всі так говорили. Та де там. Нічого подібного.	Людям вона здавалась була нахабною та надмірно правильною. Вона говорила такі слова, як «охоче» та «дійсно так». Вона говорила так, ніби виросла в якійсь дивній сім’ї, в якій завжди так говорили. Але так не було.	Як на мене, люди вважали її наполегливою та занадто грамотною особою. Її часто вживаними словами були «залюбки» та «цілком згідна з цим». Її мовлення звучало так, наче вона зростала в якійсь чудернацькій родині, де всі так розмовляли. Але все не так.	Я думаю, що люди вважали її настирливою та занадто правильною. Вона використовувала такі слова, як «охоче» та «дійсно так». Створювалося враження, ніби вона виросла в якійсь дивній сім’ї, де всі так говорили. Але ні. Вони так не робили.

Як бачимо, в кожному перекладеному уривку створено своєрідний перекладацький простір, в якому простежуються як симетричні, так і асиметричні елементи. Можна припустити, що в художніх прозових творах можна спостерігати перевагу симетричних відношень, представлених різними засобами вираження. Проте в точках біфуркації бачимо різні варіанти підбору українських відповідників, які по-своєму забарвлюють перекладений уривок та створюють особливе сприйняття сенсу того уривку. Перекладаючи уривок, студенти шукали адекватні відповідники, проте кожен з них по-різному діє в точках біфуркації. Що й не дивно, адже в зоні флуктуації, перекладачі на інтуїтивному рівні підбирають найвдаліші, на їх думку, еквіваленти. А втім у кінцевому випадку отримуємо адекватний, гармонійний переклад.

Ми навели тільки один із численних прикладів перекладу тексту. Ці маленькі уривки являють собою лише маленьку синергетичну підсистему, в якій також присутні зони флуктуації та точки біфуркації. Кожен перекладач по-своєму декодує чужоземну мову, кожен створює унікальний та неповторний результат своєї праці. Залучаючись у синергетичний процес перекладу, вони намагаються провести симетричні паралелі між двома різними не тільки мовами, а й менталітетами, свідомостями, культурами та світосприйняттями. Натрапляючи на труднощі в цьому процесі, тлумачі застосовують свої екстралінгвістичні знання та намагаються адекватно передати зміст інформації чужої мови: не важливо, які засоби використані, важливим є результат. Звісно, у кожного він різний. Результат перекладу одного й того ж тексту може різнитися в одного й того самого перекладача, якщо він робить це, скажімо, з інтервалом у 20 років. Тому-то процес перекладу можна розглядати як складну неоднорідну систему.

Таким чином, синергетична системність процесу перекладу полягає в індивідуальному розшифруванні перекладачами чужомовної інформації та в досягненні однакової мети – створення адекватного перекладу.

Висновки та перспективи. Слід підсумувати, що переклад – це дуже складний процес відображення мовних і культурних підсистем засобами мови перекладу; це процес декодування систем мови оригіналу та його трансформування в інші системи. Застосування синергетичного підходу в поєднанні з аналізом багаторівневої структури сенсу тексту дозволяє визначити доцільність використання тих чи інших перекладацьких рішень та прийомів для забезпечення еквівалентності перекладу. Лінгосинергетичний підхід на різних етапах перекладу та його застосування в практичній діяльності є перспективою для подальшого вивчення та удосконалення.

Список використаних джерел

1. Бабенко, О. В. Лінгосинергетичний ракурс дослідження англійської мови: діяхронічний аспект [Текст] / О. В. Бабенко // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія : Філологічна. – 2015. – Вип. 58. – С. 135-137.
2. Зарицький, М. С. Переклад: створення та редагування: Посібник [Текст]/ М. С. Зарицький – К.: Парлам. Вид-во, 2004. – 120 с.
3. Кушнина, Л. В. Перевод как синергетическая система[Текст] / Л. В. Кушнина // Вестник Пермского университета. – 2011. – Вып. 3(15) Российская и зарубежная филология. – С. 194-197.
4. Ломакина, И. Н. Особенности лингвосинергетического анализа мифопоэтики (на материале романов Дона Делилло) [Текст] / И. Н. Ломакина // Культура народов Причерноморья. — 2014. — № 271. — С. 194-197.
5. Лотман, Ю. М. Семиотика культуры и понятие текста[Текст] / Лотман Ю.М. // Избранные статьи. – Т. 1. – Таллинн, 1992. – С. 129-132
6. Мышкина, Н. Л. Внутренняя жизнь текста: механизмы, формы, характеристики [Текст] / Н. Л. Мышкина – Пермь: Изд-во Перм. Гос. Ун-та, 1998. – 152 с.
7. Псурцев, Д. В. К проблеме перевода и интерпретации художественного текста: об одном критерии адекватности [Текст] / Д. В. Псурцев // М. :Вестник МГЛУ. – 2002. – Вып. 463. Перевод и дискурс. – С. 16-26.
8. Ронжина, Я. Н. Оценка переводческих решений с позиций синергосемиотического подхода [Текст] / Ронжина Яна Николаевна, Черёмухина Олеся Олеговна // Филологические науки. Вопросы теории и практики . – Тамбов: Грамота, 2016. – № 4(58): в 3-х ч. Ч. 1. – С. 146-149.

References

1. Babenko, O. V. (2015). Linhvosynerhetychnyi rakurs doslidzhennia anhliiskoi movy: diakhronichnyi aspekt [Lingvosynergetic area of research of the English language]. Proceedings of National University "Ostroh Academy". Series: Philological, 58, 135-137.
2. Zaryts'kyi, M. S. (2004). Pereklad: stvorennya ta redaguvannya [Translation: creation and editing]: Posibnyk ,Kyiv: Parlam. Vyd-vo, 2004,120.
3. Kushnina, L. V.(2011). Perevod kak synerheticheskaya sistema [Translation as asynergetic system].Vestnik Permskogo universiteta, 2011, Vyip. 3(15) Rossiyskaya i zarubezhnaya filologiya,194-197.
4. Lomakina, I. N. (2014). Osobennosti lingvosynergeticheskogo analiza mifopoétiki (na materiale romanov Dona Delillo) [Features of lingvosynergetic analysis

of mythpoetics(based on the novel by Don Delillo)].Kultura narodov Prichernomorya, № 271, 194-197.

5. Lotman, Iu. M. (1992). Semiotika kultury i poniatie teksta [Semiotics of culture and notion of a text].Izbrannye staty, T. 1.Tallynn, 129-132.

6. Myshkina, N. L.(1998). Vnutrenniaya zhyzn teksta: mekhanizmy, formy, kharakterystiki [Inner life of a text: mechanisms, forms,description].Perm: Izd-vo Perm. Hos. Un-ta, 152.

7. Psurtsev, D. V. (2002). K probleme perevoda i interpretatsyy khudozhestvennogo teksta: ob odnom kryterii adekvatnosti [To the problem of translation and interpretation of a literary text: about one criteria of adequacy] Moscow. :Vestnik MHLU, Vyp. 463. Perevod i diskurs,16-26.

8. Ronzhyna Ia. N.(2016). Otsenka perevodcheskih resheniy s pozitsiy sinergosemioticheskogo podhoda [Evaluation of transaltion decisions through synergetic approach]. Filologicheskie nauki. Voprosy teorii i praktiki. Tambov: Gramota, № 4(58): v 3-kh ch. Ch. 1, 146-149.

СИСТЕМНЫЙ ХАРАКТЕР ПЕРЕВОДА КАК СИНЕРГЕТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА

Е. В. Бабенко, Н. А. Шостак

Аннотация. *Статья посвящена изучению и анализу понятия «синергетика», а также возможности применения синергетического подхода при изучении процесса перевода. Рассмотрены основные характеристики синергетического подхода и описан процесс перевода с точки зрения синергетики. Исследован процесс флуктуации не только на уровне семантических и лексических единиц, но и на уровне текста. Показано, что синергетическая системность процесса перевода заключается в индивидуальной расшифровке переводчиками иноязычной информации и в достижении одинаковой цели – создание адекватного перевода.*

Ключевые слова: *синергетика, синергетическая система, аттрактор в переводе, точки бифуркации, зоны флуктуации, лингвосинергетический поход*

THE SYSTEM-BASED NATURE OF TRANSLATION AS A SYNERGETIC PROCESS

O.V.Babenko, N.A.Shostak

Abstract. *The article deals with the study and analysis of the concept of "synergetics" and the possibility of using a synergistic approach in the translation process study. The main characteristics of the synergistic approach and the translation process are described in terms of synergetics.*

Translation process is a complex system of interlanguage transformations, like any other system, it is capable of fluctuation and inference that, however, keeps conceptual and semantic integrity.

Synergetic approach enables exploring different ways of possible equivalents in the process of translation. Within the synergistic terminology a unique attractor in translation is a word and its possible variations in translation. In dissipative systems such as translation, the points of intersection provide multiple options, so a good choice of an equivalent depends on various fluctuations in the translation process.

Every kind of translation contains a translation space, in which both symmetrical and asymmetrical elements can be distinguished. The analyzed translations showed that in the bifurcation points we may observe various options of choosing suitable Ukrainian variants, which create a particular perception of each translation. When translating, translators seek adequate variants, but each of them acts in a different way in the points of bifurcation. In

the fluctuations zones, interpreters intuitively pick the most successful, in their opinion equivalents. Ultimately adequate harmonious interpretation is obtained.

Keywords: *synergetics, synergistic system, attractor in translation, bifurcation points, the zone of fluctuation, linguistic and synergetic approach*

УДК 81'253:801.8:63

**ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ТЕКСТАХ
(на матеріалі німецько-українських перекладів)**

Н. В. БІЛОУС, кандидат філологічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
E-mail: bilounat@gmail.com,
orcid.org/0000-0003-1038-4624

М. Ю. ЗАЙЦЕВА, студентка магістратури,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
E-mail: marinanord22@gmail.com

Анотація. *Стаття присвячена дослідженню перекладів сільськогосподарських текстів на предмет перекладацьких трансформацій різних рівнів і ступені їхнього впливу на зміст повідомлення. Здійснено їх кількісний аналіз та ілюстративно представлено результати цього аналізу. Оскільки, залежно від економічного рівня країни і загальних особливостей розвитку сільського господарства в її межах мовне забезпечення аграрної галузі суттєво відрізняється, то питання еквівалентного перекладу відповідних галузевих текстів набуває неабиякої актуальності. Тому метою статті стало дослідження німецьких сільськогосподарських текстів і виявлення ключових перекладацьких прийомів, які найчастіше використовуються для досягнення адекватності і еквівалентності перекладу. Результатом проведеного дослідження є такі висновки: найбільше ПТ мають формальну природу, найменше – прагматичну; найбільше ПТ відбувається на синтаксичному рівні, за ним слідує лексичний рівень, далі – морфологічний, на фонетичному рівні відбуваються лише формальні трансформації.*

Ключові слова: *сільськогосподарські тексти, перекладацькі трансформації, формальні ПТ, формально-змістові ПТ, прагматичні ПТ, лексичний рівень, морфологічний рівень, синтаксичний рівень*

Постановка проблеми. Мовне забезпечення сільськогосподарської галузі належить до чи не найдавнішого пласту мови, формування якого відбувалося з глибокої давнини і в силу постійного динамічного розвитку значною мірою поповнювалося фаховими неологізмами. Залежно від рівня економічного розвитку країни та науково-технічного прогресу в її межах, загального стилю ведення сільського господарства та особливостей АПК, мовне забезпечення сільськогосподарської галузі різних країн суттєво відрізняється, що становить вагомий проблему в плані перекладу таких галузевих текстів.